
ЛИЧНА СИГУРНОСТ И СОЦИАЛНА СРЕДА

Деян ХАДЖИЙСКИ*

The purpose of this article is to present relations between sociopsychological phenomena and the subjective perception of personal security. The influence of interpersonal relationships, social cohesion and social support are examined in the article. Special attention is paid to trust as a condition for social integration and good relationships, supporting the experience of personal security. Relations and dependencies between personal dispositions and social environment influences are presented. Generally, the article supports the idea that personal security is a subjective experience, which depends not only on individual characteristics, but also on the character of social influences.

Независимо от обективното състояние на системите за сигурност човек съществува в среда, където личната му сигурност е изправена пред различни трудности и предизвикателства. Част от тях се дължат на субективните преживявания, в чиято основа са определени личностни характеристики и диспозиции. Същите стоят в основата на субективните оценки и дори определят значителна част от възприятията, в това число и тези за застрашеност. Но те не са единствени. Човешкият индивид е социално обусловен и зависим още от най-ранните праисторически времена. В този смисъл социалните контексти имат определено място както за преживяването на личната сигурност, така и за оптималното му функциониране като цяло. Нещо повече, биологично заложените качества могат да останат латентни и недоразвити в зависимост от социалните влияния, както и обратното, социалната среда и отношения да формират определени черти и диспозиции. Например човек, който никога не се е сблъсквал с лъжа, измама или недобронамереност, може да не развие *предпазливост* като черта, въпреки че същата е еволюционно заложена. Това е така, защото определени качества на личността се формират от опита, който се натрупва в социалните отношения. Малкото дете след две опарвания може да се научи да не пипа горящата печка (това също е опит), но няма как

---

* Авторът е докторант в катедра „Национална и регионална сигурност“ – НВУ „В. Левски“ – Велико Търново.

да се научи да не се доверява на всеки срещнат, докато не преживее негативните последици от наивната доверчивост. Подобен опит обаче е въпрос на сравнително дълго пребиваване в определена среда и чести сблъсъци с негативни въздействия. Затова и чертите, които свързваме с преживяването на сигурност, макар и биологична даденост, се модифицират в една или друга насока, за да могат да балансират и компенсират влиянието на наследствеността или средата.

Социалните отношения могат да играят положителна или отрицателна роля във функционирането на личността. По принцип добрите социални връзки и взаимодействия водят до физическо здраве и субективно благополучие. Те засягат семейство, връзки с приятели и съседни отношения на работното място, участие в обществения живот, граждански ангажименти и доверие между хората.¹ Но социалните отношения могат да имат и негативни последици за личността. Пример за това е личната сигурност, която, бидейки субективна като преживяване, е много чувствителна към различни техни аспекти. Човек може да се почувства застрашен от новина за световен конфликт, но също така и от една постъпка или дори поглед на познат или непознат, ако го оцени като враждебен.

Интринсивните тенденции на човешката природа към оптимално функциониране и сигурност не са еднакво проявени при различните индивиди. В много отношения социалните отношения са отговорни за голяма част от вариациите, които съществуват и като потребност, и като преживяване.

Човек е „социално животно“. Тази метафора, използвана от Е. Арънсън като заглавие на популярната му книга,² чудесно показва двойствената природа на човека. От една страна, биологично животно, но от друга, специфичен социално обусловен и социално съществуващ вид.³ Интелектът и социалната организация са двете главни условия на еволюцията, които са спомогнали не само за оцеляването, но и за господството на човека над другите видове.

Социалната свързаност е важно условие за физическото и психическо съществуване. Множество изследвания категорично показват, че стремежът към свързаност, установяване на междуличностни връзки и отношения е дълбоко заложен и безалтернативен за психичното благополучие, което естествено включва и преживяване на сигурност. По този повод А. Величков пише: „...установяването на близост с други хора и тър-

---

¹ Митева, Д. Психология на оптималното функциониране. Варна: ВСУ, 2012, с. 114.

² Арънсън, Е. Човекът – „социално животно“. София: Дамян Яков, 2009.

³ Според Н. Бердяев тази дихотомност не е достатъчна, за да покаже същността на човека. „Човек не е само физически установен като живо същество. Не можем да ограничим неговата същност само в биологическите му функции и социални отношения.“ Като качествено различие, характерно само за човека, той посочва човешката личност (Вж. *Magna Aula*, бр. 13, 2011).

сенето на защита от тях е дълбока психологическа потребност⁴. Тази потребност се определя като потребност от афилиация. Афилиативният човек „създава близки отношения и изпитва привързаност. Радва се на другите хора и живее с тях. Сътрудничи си и общува с тях. Обича. Присъединява се към групи“⁵. Потребността от свързаност се сочи като една от базисните психологически потребности, ултимативно необходими за психическото благополучие, важна част от което е и чувството за сигурност. Биологични особености на човека, като относително малка физическа сила, бързина, липса на подходящи зъби и нокти, са били винаги причина за преживяване на несигурност или застрашеност от другите видове. За да противодейства, той се е свързвал със себеподобните си в групи, които са спомогали за успеха в ловуването, но по-важното – давали са чувство на защитеност. Тази връзка се е запазила и до днес въпреки наличието на оръжия за самозащита с много по-голяма ефективност от груповото действие. Причината за устойчивостта на психическата зависимост сигурност – социална свързаност отдавна е излязла извън практическата целесъобразност на оцеляването. Тя трайно се е свързала с повисшите нива на съществуването и уникалните потребностно-мотивационни фактори на човека. Хората се чувстват по-добре в социални контексти, когато преживяват привързаност, принадлежност, самоуважение и получават социална подкрепа. И обратно, изпитват голям дискомфорт, включително чувство за застрашеност, когато са социално изключени. Това е така, защото човек, отделен от социума, може да възприеме отделни негови страни като опасни или застрашаващи както поради непознаване, така и като ответна реакция, въпреки че може сам да се е отделил по различни причини.⁶

Една от причините за силната предпоставеност на връзката между индивида и обществото е нейната *афективна* натовареност. Човек преживява положителни емоции при социална свързаност и добри междуличностни отношения и негативни емоции – при лоши. За изграждането на този комплекс решаващо значение се отдава на ранните отношения, особено на детето с майката. В резултат се изграждат особен тип *неврални вериги*.⁷ Така повтарящият се в ранните взаимоотношения опит на отзивчивост, надеждност и адекватно обгрижване от значимите фигури

---

⁴ Величков, А. Психология на индивидуалното социално поведение. София, 2006, с. 123.

⁵ Хекхаузен, Х. Мотивация и дейтелностъ. Т. 1. с. 239 (Цит. по: Митева, Д. Психология на оптималното функциониране. Варна: ВСУ, 2012, с. 114 – 115).

⁶ Типична илюстрация на това е поведението на П. П. от гр. Лясковец през 2014 г. и преди това. Извън определеното „параноидно личностово разстройство“ може да се допусне, че години наред той се е бил самоизолирал от другите и е общувал само с майка си. При това положение е логично да се допусне, че е възприемал сигналите от средата като заплашителни и е вземал мерки за самозащита (*бел. авт.*).

⁷ Цит. по: Митева, Д. Психология... Цит. съч, с. 116.

формира у детето система от очаквания за сигурност и доверие.⁸ Обратното, ако не получи грижа, емоционална близост и добро отношение, то формира негативни очаквания. Същите могат да участват в оценките на ситуации и хора в бъдеще и дори да определят специфични атрибуции на несигурност. С други думи някои предпоставки на *личната несигурност* са заложили още от детството, като личностните качества и диспозиции могат да им влияят, но сравнително ограничено. Може да се каже, че сигурността в семейството на ранните етапи от развитието на личността формира базата за последваща сигурност или несигурност, естествено повлияни от личностните черти и атитюди.

В сложната взаимозависимост и обусловеност между личност и социални влияния са установени някои връзки, проявяващи се още от ранната семейна интеракция. В това отношение особено значение се отдава на *стила на привързаност*.⁹ Сигурният стил осигурява по-добри възможности за бъдещи продуктивни социални взаимодействия, докато отбягващият създава предпоставки за липса на емоционална близост и отхвърляне на междуличностните потребности. Установени са връзки на стила на привързаност със самооценката (ЛЦ). Възрастните, които са имали сигурна привързаност в детството, имат по-висока самооценка, докато тези с несигурна (отбягваща или амбивалентна) привързаност са по-податливи на астенични преживявания и са по-уязвими от социални сривове.

Диспозиционалният оптимизъм също се влияе от стила на привързаност, като сигурната привързаност кореспондира с оптимизъм, докато несигурната – с песимизъм. В първия случай човек оценява позитивно стресиращите преживявания и има по-конструктивен подход. Във втория – обратно, оценява нещата негативно, плашещо и проявява маладаптивност.

Социалните отношения дават възможност за удовлетворяване на друга психологична потребност, тази от *принадлежност*. Същата е много близка с потребността от сигурност и дори може да я замени¹⁰ в субективното преживяване, защото също има силни ефекти върху емоционалните и когнитивните процеси, поведенческите отговори, физическото и психичното здраве. Загубата или липсата на принадлежност също като при сигурността води до фрустрация и негативни преживявания. В опита да се компенсират тази потребност могат да се реализират неадаптивни и деструктивни поведения с последствия за сигурността.

---

⁸ Пак там, с. 116.

⁹ Според Ейнсуърт има три стила на ранна привързаност – сигурен, тревожно-амбивалентен и отбягващ (Вж. Митева, Д. Психология... Цит. съч., с. 117).

¹⁰ Някои хора прибягват до търсене на принадлежност заради загубеното чувство за сигурност (*бел. авт.*).

Социалните връзки и отношения имат пряко влияние и върху Аз-а. Т.нар. „Аз-верификация“ се прави чрез сравняване на собствената Аз-представа с мненията на другите. Затова хората са склонни да търсят други хора и ситуации, които да подкрепят убежденията им.¹¹ Те се стремят към социална среда, която да им осигури „потвърждаваща Аз-а обратна връзка“. Това нормално за Аз-защитата положение на пръв поглед не засяга сигурността, но когато е свърхпредставено, може да доведе до неблагоприятни зависимости и изпадане в ситуации, които да застрашат особено хора с нарцистични нагласи.

Социалната подкрепа е най-полезната и видима страна на социалната свързаност, ключов компонент на взаимоотношенията. Тя има пряко отношение към личната сигурност чрез осигуряване на допълнителни ресурси, а също така и косвено – чрез чувството за принадлежност и положителни емоции. Независимо от вида си¹² тя въздейства чрез системите за социална подкрепа, вкл. институционалните, и чрез субективно-индивидуалните отношения. В психологически план хората се чувстват по-спокойни и преживяват повече радост, когато са изслушани, разбрани и приети. „Негативният афект намалява, когато споделят негативните си преживявания“¹³. Макар и субективна като преживяване, сигурността (несигурността) може сериозно да се повлияе като реално състояние, ако се получи предоверяване на социалната подкрепа – институционална или на междуличностно ниво. Хората обаче трудно определят колко *доверие* да дават, така че хем да се чувстват сигурни и защитени, хем да не изпаднат в много зависими или фалшиви отношения и ситуации. Въобще доверието се определя като едно от важните за сигурността отношения с психологическо значение и практически последици.¹⁴

Доверието е резултат на различни, предимно социални влияния, съществува в широк съдържателен смисъл и има дълбоко заложен еволюционни основи в човешкия стремеж към афилиация. В социалнопсихологически план се определя като правило на социалното взаимодействие, което обезпечавя предсказуемост на поведението, на основата на реципрочност, вяра в доброто и безкористните намерения на другите. Доверието е част от етическата система, но има силен психологическо-съдържателен и смислов потенциал. Той се изразява в преценки и съответни реакции, породени от очакването, че участниците в социалното взаимодействие ще се придържат към определени норми. Като отноше-

---

¹¹ Митева, Д. Цит. съч., с. 121.

¹² Различават се няколко вида социална подкрепа – емоционална, информационна, социалноинтегративна и инструментална (Вж. Стоянов, В. Психичен стрес в организацията. Системен модел на изследване. Варна, 2011).

¹³ На това се позовават много от психотерапевтите и психологическото консултиране (Хаджийски, М. Консултативна психология. Велико Търново: Фабер, 2004, с. 125 – 129).

¹⁴ Величков, А. Личната сигурност в големия град. София: Албатрос, 2004, с. 73 и сл.

ние представлява вътрешна готовност да се окаже помощ или очакване да се получи такава.¹⁵ Отнесено към проблема за личната сигурност, доверието има благоприятно отражение, защото облекчава социалното взаимодействие и стабилизира социалните процеси. По този начин съдейства за общия психологически фон, през който хората възприемат и оценяват случващото се като опасно или безопасно. В общество, където доминира недоверието, нормално е човек да стане подозрителен, предпазлив и дори враждебен поради това, че преценява сигналите от средата като заплаха даже когато няма основание за това.

От друга страна доверието съществува в конкретни отношения между субектите в различни кръгове. Така например има доверие или не към близки, към познати или непознати, към групи и институции. Неговата наличност прави човека по-спокоен, самоуверен и открит, намалява тревогата и подозрителността и допринася за по-ефективни взаимодействия. В крайна сметка то засилва чувството за лична сигурност. И обратно, липсата на доверие в кръговете на социално взаимодействие увеличава съмненията, усещането за несигурност и собствената уязвимост. Такова „параноидно“ състояние на социалната перцепция често води до неадекватни на ситуации действия, които от своя страна да предизвикат отивно недоверие. Това от своя страна е „аргумент“ за засилване на собственото недоверие и неговото генерализиране, превръщайки го в устойчива *личностна диспозиция*. Като такава то разширява регулаторните си функции спрямо личната сигурност и става както социалнопсихологически, така и личностен фактор наред с другите диспозиции, характерови черти и състояния.

На практика в многобройните житейски ситуации и отношения в различните кръгове на взаимодействие пълно доверие не съществува. Като специфичен социален регулатор то се разглежда като съществуващо в „някаква степен“. Като конкретно отношение то винаги е примесено с предпазливост. Иначе казано, „човек може да не очаква помощ, но е убеден, че няма да му навредят“¹⁶. Според А. Величков подобно редуцирано недоверие е в основата на поддържане на рутинни взаимодействия, при които хората нямат опасения за личната си сигурност.¹⁷ Когато такива опасения се появят, редуцираното недоверие се превръща в недоверие. В по-тесните кръгове на междуличностните отношения това става чрез натрупване на разочарования или конфликти. В по-широк мащаб единични случаи, показателни например за лошо функциониране на институциите, могат не само да сринат доверието спрямо тях, но и да се генерализират като общо недоверие с последици за субективното чувство за сигурност. Поради това не би било пресилено да се твърди, че влиянието

---

¹⁵ Пак там, с. 75

¹⁶ Пак там, с. 76.

¹⁷ Пак там, с. 77.

на различните нива на сигурност върху личната сигурност е опосредствено от доверието.

Доверието в дискурса на личната сигурност може да бъде фактор само по себе си. Но също така е възможно и обратното реципрочно влияние – усещането за лична сигурност или несигурност да го увеличават или намаляват. Това е така поради факта, че изпитването и на двете е силно повлияно от личността. В този смисъл личностни диспозиции, като тревожност, емоционална лабилност, локус на контрола, чувство за значимост, оптимизъм и др., са в състояние да променят убежденията и нагласите на хората чрез когнитивна преработка или директни емоционални отговори на фактите от социалната действителност.

Така например е установено, че хората с външен *локус на контрола*¹⁸, които са убедени, че животът им зависи от външни неконтролирани обстоятелства, по принцип са недоверчиви. Ако тази недоверчивост се стабилизира като черта на характера, тя може да доминира възприемането на хора и ситуации като застрашаващи личната сигурност.

Емоционалната лабилност, която по принцип се свързва с повишен невротизъм, прави човека податлив към лесна смяна на емоциите дори от незначителни стимули. В повечето случаи нестабилното настроение има тенденция да се обективира в междуличностните връзки и взаимодействия в негативни модалности. Това може да доведе до очаквания за заплахи и неприятности. Ако тази емоционална лабилност е придружена с импулсивно квазизащитно поведение, може да се стигне до реакция на отбягване от страна на другите и още по-голямо недоверие и несигурност.

Диспозицията на *житейски песимизъм* се свързва преди всичко с лоши очаквания за бъдещето. За да се определи като такава, тези очаквания трябва да се отнасят за хора, случки и предполагаеми събития в по-широк каузален аспект, задължително свързан с Аз-а. Поради това песимистите са склонни да очакват лоши последици от социалните си взаимодействия. За да се предпазят, несъзнателно формират недоверие, което пък води до повишаване на чувството за уязвимост поради връзката му с личната сигурност. Освен това тя неизменно присъства в представите за бъдещето и като такава е пряко засегната от самата диспозиция.

Върху доверието, респективно чувството за лична сигурност, се отразява наличието на дългосрочни жизнени цели на личността. Изследванията показват, че същите имат голямо значение за постиженията, просоциалното поведение, удовлетвореността от живота, самооценката и психичното благополучие. Тяхното отсъствие пък води до депресивност, ситуативно и деструктивно поведение, неспособност за стабилни личностни отношения.¹⁹ Макар липсата на дългосрочни цели да не е абсолютен

---

¹⁸ Които статистически преобладават (*бел. авт.*).

¹⁹ Митева, Д. Цит. съч., с. 111.

предикатор за асоциалност, тя се отразява на доверието. Лицата със слаба система от дългосрочни цели са по-податливи на ситуативни влияния и по-сдържани в доверителните взаимоотношения, докато тези с дългосрочни перспективи виждат в тях ресурс за постигането им. Това естествено води и до повишаване на чувството за сигурност, където целите се явяват допълнителен фактор за конкретност на самата потребност.

Освен социалната свързаност и междуличностните отношения като базисна даденост социалнопсихологическите фактори на личната сигурност включват и редица влияния от макросредата. Те могат частично да се припокриват, но по принцип засягат различни страни на присъствието на индивида в нея. Общото между тях е това, че предизвикват определени преживявания, които в зависимост от личностните особености пораждаат и поддържат субективното чувство за сигурност или несигурност. Такива са медийните и интернет влиянията, социално-икономическите условия, престъпността, както и различни природни бедствия и аварии, причинени от човешка намеса. Същите са доказани като социалнопсихологически фактори,²⁰ но връзката им с преживяването на личната сигурност, очевидно, се нуждае от специално изследване.

Литература

1. **Арънсън**, Е. Човекът – „социално животно“. София: Дамян Яков, 2009.
2. **Величков**, А. Личната сигурност в големия град. София: Албатрос, 2004.
3. **Градев**, Д. Социална психология на масовото поведение. София: Св. Климент Охридски, 1995.
4. **Митева**, Д. Психология на оптималното функциониране. Варна: ВСУ, 2012.
5. **Хаджийски**, М. Консултативна психология. Велико Търново: Фабер, 2004.
6. **Хекхаузен**, Х. Мотивация и дейтелностъ. Т. 1. Москва: Педагогика, 1986.

---

²⁰ **Градев**, Д. Социална психология на масовото поведение. София, 1995.